

УДК 330.322

**І. В. Кулага, доц.,
Л. М. Дуброва, здобувач,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»**

УКРАЇНА НА ШЛЯХУ ДО ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОГО СУСПІЛЬСТВА

У статті розглянуто шляхи досягнення економічного зростання в Україні. Проаналізовано найважливіші чинники економічного зростання в умовах переходу до постіндустріального суспільства. Визначено напрямки модернізаційної стратегії в контексті реалізації «постіндустріальної перспективи» розвитку економіки України.

Ключові слова: економічне зростання, індустріальне суспільство, інформатизація, інтелектуалізація, людський капітал, постіндустріальне суспільство.

Теорія постіндустріального суспільства — це узагальнена система знань про розвиток людської цивілізації, «це парадигма, яка визначає методологічні принципи і суттєві риси вищої стадії цивілізаційного прогресу» [12]. Постіндустріальна теорія багато в чому була підтверджена практикою. Як і було передбачено її творцями, суспільство масового споживання породило економіку послуг, у рамках якої найшвидшими темпами почав розвиватися інформаційний сектор економіки.

Ідея постіндустріального суспільства залишається сьогодні дуже популярною, а відповідний термін широко застосовується у філософських, соціологічних і економічних роботах. При цьому основою концепції постіндустріального суспільства залишається оцінка нового соціуму як такого, що принципово відрізняється від суспільства, що панувало раніше: знижується роль матеріального виробництва, розвивається сектор послуг і інформації, змінюється характер людської діяльності, освоюються нові типи ресурсів, істотно модифікується соціальна структура.

Як вважає акад. А. А. Чухно [12], оскільки теорія постіндустріального суспільства розкриває закономірності розвитку економіки і суспільства, висвітлює майбутнє людства, вона є теоретичною основою визначення стратегії соціально-економічного розвитку.

Для України складність полягає в тому, що наша країна перебуває на індустріальній стадії розвитку. Треба знайти шляхи і методи поєднання процесів завершення індустріального розвитку і поступового нарощування елементів постіндустріальної стадії суспільно-економічного розвитку. Співвідношення між використанням можливостей індустріальної стадії, перш за все її високих технологій, і особливо інтенсивним упровадженням інформаційно-телекомунікаційних технологій, властивих новій стадії цивілізації, має динамічний характер і є одним із важливих завдань, яке стоїть перед нашою країною.

Україна не тільки залишається на індустріальній стадії — важкою і тривалою кризою її економіку відкинуто на десятиліття назад. Крім того, в Україні, як і в низці інших країн, панувала неефективна адміністративно-командна система. Тому щоб подолати самоізоляцію і прилучитися до загальноцивілізаційного прогресу, нашій країні поряд із продовженням ринкових реформ, удосконаленням і посиленням дії ринкового механізму необхідно здійснювати техніко-технологічне переозброєння економіки. Першочергово слід розвивати V і VI технологічні уклади, щоб забезпечувати раціональне співвідношення розвитку двох типів технологій з переважанням новітньої технології. Усупереч твердженням про неможливість цього для нинішнього стану економіки України А. А. Чухно [13] переконаний, що треба розрізнити системний перехід до нового суспільства і часткове використання його надбань. Україна за рівнем ВВП на душу населення відстає від розвинених країн і її перехід до інформаційного суспільства — справа майбутнього. Але це зовсім не означає, що ми не можемо використовувати здобутки нового суспільства, насамперед інформаційно-комунікаційні технології. Широке використання інформації і знань, інформаційно-телекомунікаційних технологій — запорука не лише швидкого економічного зростання, а й швидкого піднесення ефективності економіки.

В останні роки в Україні спостерігаються доволі високі темпи економічного зростання (починаючи з 2000 р. у середньому приблизно на 7 % кожного року) [13]. На жаль, шляхи його досягнення не завжди є виправданими.

Так, наприклад, у 2000—2001 рр. підвищення показників реальної економіки відбувалося переважно за рахунок завантаження вільних виробничих потужностей, використання наслідків девальвації гривні в період світової фінансової кризи у 1997—1998 рр., погашення боргів із заробітної плати та пенсій тощо. Однак, на кінець 2002 р. ці чинники себе фактично вичерпали, що й зумовило істотне зниження (з 9,2 % у 2001 р. до 5,2 % у 2002 р.) темпів приросту реального ВВП. Економічне зростання 2003—2004 рр. мало іншу природу [10]: дані статистичного аналізу свідчать про утворення нової якості зростання, пов'язаної з розширенням внутрішнього ринку і початком оновлення основних виробничих фондів, відчутним розширенням інвестиційного попиту. В цей період доходи нефінансових корпорацій збільшувалися вищими темпами, ніж ВВП, що й зумовило зростання інвестицій в основний капітал.

Останнім часом, при аналізі чинників економічного зростання, особлива увага приділяється людському капіталу та ефективності його використання, а також НТП та інформації [6].

Важлива риса постіндустріального суспільства — посилення ролі і значення людського фактора. Деякі дослідників характеризують постіндустріальне суспільство як «суспільство професіоналів», де основним класом є «клас інтелектуалів», а влада належить меритократії — інтелектуальній еліті. Як писав Д. Белл [1], постіндустріальне суспільство припускає виникнення інтелектуального класу, представники якого на політичному рівні виступають як консультанти або експерти технократів. При цьому вже зараз чітко виявляються тенденції майнового розшарування за ознакою освіти. Змінюється структура трудових ресурсів: зменшується частка фізичної і росте частка розумової висококваліфікованої і творчої праці. За даними В. Л. Іноземцева [5], в «економіці знань» зайнято близько 70 % усієї робочої сили в США. Збільшуються інвестиції в людину: витрати на навчання й освіту, підвищення кваліфікації і перекваліфікації працівників.

Таким чином, становлення нового суспільства нерозривно пов'язане з величезним зростанням освітнього, професійного і культурного рівня людини, всебічним її розвитком, утвердженням творчого характеру праці, поширенням творчої діяльності, появою таких категорій, як інтелектуальна праця, інтелектуальна власність, людський капітал тощо. Глибина змін така, що відбувається становлення людини творчої замість людини економічної, яка панувала впродовж багатьох століть. Адже саме цей чинник визначає розвиток економіки і суспільства. На жаль, за індексом людського розвитку Україна посіла лише 80 місце, а наші сусіди: Польща — 37, Росія — 60, Естонія — 42, Литва — 49, Латвія — 53 [11].

Науково-технічний прогрес впливає на економічне зростання шляхом удосконалення виробничих процесів, розробки нових технологій, сприяння практичному застосуванню інновацій, розвитку інформаційних технологій. НТП тісно пов'язаний з інформаційним чинником економічного зростання, але інформація, її розповсюдження й використання чинять особливий вплив на стан економіки.

Інформатизація суспільства відбувається на базі телекомунікацій, інформаційних комп'ютерних мереж із використанням космічних засобів зв'язку й волоконно-оптичних кабелів, факсимільних апаратів, електронної пошти, стільникового зв'язку [3]. Всебічна інформатизація життя сучасного людства, як глобальна тенденція, є інтелектуально-гуманістичною перебудовою усієї життєдіяльності людини і суспільства в цілому на основі все більш повного використання інформації як ресурсу розвитку за допомогою нових інформаційних технологій. Більш повне й оперативне використання інформації впливає й на економічний стан тієї чи іншої країни. З одного боку, скорочуються трансакційні витрати, з іншого — збільшується кіль-

кість впровадження нових технологій, покращується якість виробництва, людина швидше адаптується до зміни економічних умов [4].

У рейтингу інформатизації суспільства найбільш значимою є інтелектуалізація. На практиці ж на перший план виходить комп'ютеризація, що в результаті призводить до формування нових інтелектуальних елементів, у тому числі і до появи соціального інтелекту, безпосередньо пов'язаного з переходом до стійкого розвитку. Саме тому дослідники у визначенні поняття інформатизації виділяють не стільки технічні засоби, скільки головну мету цього соціо-технічного процесу, тобто розглядають інформатизацію як комплекс заходів, спрямованих на забезпечення повного використання достовірного, вичерпного і сучасного знання в усіх суспільно значимих видах людської діяльності, як спосіб оволодіння з метою подальшого прискореного прогресу таким стратегічно важливим ресурсом, яким є інформація. Саме обсяг інформації, яким володіє країна й окремі її суб'єкти в сучасних умовах, стає ключовим чинником, що визначає напрям подальшого розвитку [3].

Інформаційні технології можуть стати каталізатором для подальшого економічного зростання України. Наявність спадщини у вигляді інтелектуального потенціалу, високий рівень загальної освіти — все це є гарантом того, що Україна має можливість істотно змінити ситуацію, яка склалася сьогодні [14]. Саме ці елементи будуть домінуючими у новому суспільстві знань. Вони відкриють нові перспективи для зростання економіки на нових засадах, серед яких головне місце посідає створення умов для самореалізації кожної людини як особистості.

Отже, якщо в індустріальному суспільстві головними чинниками економічного зростання є природні, капітальні й трудові ресурси, а також НТП, то в постіндустріальному на перший план виходять інші чинники. Людство вимушено скорочувати тиск на природне середовище, тому природні чинники вже не можуть бути головними, їх використання має скоротитися до необхідного мінімуму. Крім того, для економічного зростання постіндустріального суспільства велике значення має не стільки труд, скільки людський капітал і ефективне його використання [4].

На сьогодні в Україні все ще домінують чинники зростання, властиві індустріальному суспільству. Але постіндустріальні чинники вже зараз істотно впливають на економіку країни. Тому необхідним є стимулювання розвитку нових технологій, проведення науково-технічних робіт, збільшення уваги до формування й ефективного використання людського капіталу, прискорення розвитку інформатизації суспільства. І хоч говорити про наближення України до постіндустріального суспільства ще зарано, перелічені вище заходи допоможуть прискорити цей процес.

Якщо розглядати розвиток економіки як еволюційний процес, стає зрозумілим, що різкий перехід від індустріального до постіндустріального суспільства є недоцільним і практично неможливим у сучасних умовах. Необхідний певний час для підготовки до такого переходу. У зв'язку з цим головною задачею стає не стільки сам перехід до постіндустріального суспільства, скільки прискорення розвитку в межах індустріального суспільства, що підготує ґрунт для органічного; природного переходу. До того ж елементи постіндустріального етапу розвитку вже зараз спостерігаються в економіці України, і їх буде все більше з урахуванням поглиблення глобалізаційних та інтеграційних процесів у світі.

Оскільки глобалізація найтіснішим чином пов'язана зі становленням постіндустріального суспільства, українські автори приділяють велику увагу питанням глобальної постіндустріалізації [2; 15].

У сучасному постіндустріальному суспільстві вирішальну роль відіграє розвиток не просто сектору послуг, а передусім секторів, пов'язаних з інформатизацією суспільства та продукування знань. Саме цей тип економічної організації, не пов'язаний із жорсткою географічною локалізацією факторів виробництва, за своїм змістом є таким, що не визнає вузьких національних рамок і об'єктивно потребує глобального економічного простору. Не випадково саме найбільш розвинені краї-

ни, які в структурному відношенні увійшли до сфери постіндустріальної економіки, стали на сьогодні основними суб'єктами та рушіями цього процесу [15].

Таким чином, відмінності індустріальної та постіндустріальної стадій цивілізаційного процесу зовсім не дають підстав для протиставлення властивих їм процесів. Навпаки, саме життя потребує не тільки використання, але й забезпечення взаємодії індустріальних та постіндустріальних процесів. Закономірність прогресу цивілізації призведе до поступового кількісного накопичення постіндустріальних форм економіки, які з часом перейдуть в якісно нове постіндустріальне суспільство [8]. Саме таким шляхом відбувається й трансформація українського суспільства. При цьому першочерговим є створення умов для найшвидшого переходу від кількісних показників до якісно нового стану суспільства.

Стратегія модернізації української економіки [7] має вирішити два фундаментальні завдання: здійснити постіндустріальний структурно-технологічний ривок, та значно підвищити ефективність економіки. В умовах сучасної України це обумовлює на найближчу перспективу необхідність існування двосекторної економіки: сектору стратегічних виробництв з переважаючим впливом та роллю держави, і сектору вільного ринку, свободи конкуренції й підприємницької ініціативи.

Перша задача вимагає активного державного сприяння великим високотехнологічним підприємствам — флагманам постіндустріального прориву, її реалізація повинна стати одним з найбільших державних пріоритетів. Відповідно, Україні необхідна потужна державна інвестиційна політика, метою якої має стати мобілізація внутрішніх ресурсів та залучення зовнішніх інвестицій з подальшим їх спрямуванням на реструктуризацію і технологічне оновлення промисловості, інноваційне інвестування, розвиток сучасної постіндустріальної інфраструктури.

Вирішення другого фундаментального завдання — значного підвищення ефективності економіки — вимагає створити реальне конкурентне середовище там, де це можливо і необхідно; здійснити демонополізацію економіки та жорсткий контроль за природними монополіями, підтримувати та розвивати малий та середній бізнес тощо. Крім того, необхідна радикальна зміна економічної політики, дерегуляція ринкового сектора, а також союз з некримінальною частиною тіньової економіки. Важливою соціально-економічною потребою є підвищення частки зарплати у валовому внутрішньому продукті України, що дозволить підвищити платоспроможний внутрішній ринок — основу виробництва, та заощадження населення — важливий інвестиційний ресурс [7].

Слід звернути увагу на те, що головним критерієм обґрунтованості політики держави взагалі та економічної зокрема — є відповідність цивілізаційному процесу та його основним тенденціям. А ефективність політики визначається ступенем реалізації таких тенденцій та процесів.

Як вважає академік А. А. Чухно [13], є два глобальні фактори, які впливають на реалізацію економічної політики в Україні: перший — «це те, що відбулася постіндустріальна революція, яка за глибиною перетворень не має собі рівних в історії»; другий — «це те, що Україна відстала від передових країн на цілу технологічну епоху і перебуває на індустріальній стадії розвитку». Саме тому формування економічної політики з урахуванням процесів і тенденцій становлення і розвитку постіндустріального суспільства — це об'єктивна необхідність.

Оскільки на сьогоднішній день виникла глибока суперечність — між новим, прогресивним, властивим вищій стадії суспільного розвитку, і старим, пов'язаним з індустріальною епохою, до того ж індустріальні форми розвитку суспільства зазнали кризи, логічним є те, що за цих умов економічна політика держави має бути спрямована передусім на реалізацію нового і прогресивного, властивого постіндустріальній економіці.

Відомо, що постіндустріальне суспільство характеризується як особливий вид цивілізації. Це інформаційне, наукове, високотехнологічне суспільство та суспільство знань. При досягненні цього типу розвитку відбувається модифікація соціальних цінностей та зміна мотивації людської діяльності.

Саме тому вже сьогодні потрібно знати і вміти застосовувати інформаційно-інтелектуальні технології, вдосконалювати організацію та систему оплати праці згідно з вимогами постіндустріальної економіки, підвищувати ефективність управління підприємствами, галузями та регіонами. Для цього реалізація «постіндустріальної перспективи» має перетворитися на загальнонаціональну стратегію розвитку економіки України.

Література

1. Белл Деніел. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования. — М.: Academia, 1999. — 956 с.
2. Білорус О. Г. Глобалізація і нова парадигма глобального постіндустріального розвитку // Економічний Часопис-XXI. — 2002. — № 10.
3. Ващекин Н. П., Мунтян М. А., Урсул А. М. Постиндустриальное общество и устойчивое развитие. — М., 2000.
4. Генералова Ю. В. Економічне зростання в умовах переходу до постіндустріального суспільства // Актуальні проблеми економіки. — 2006. — № 11(65).
5. Иноземцев В. Л. За пределами экономического общества. — М., 1998.
6. Меламед М. Відтворювальна структура ВВП та її вплив на економічний розвиток України // Вісник Національного банку України. — 2005. — № 12.
7. Перспектива для України. Тези до доктрини модернізації суспільства. Матеріали інституту громадянського суспільства <http://online.km.ua/igs/perspekt.html>
8. Савчук В. С., Якубенко В. Д. Базисні економічні інститути і напрями аналізу їх парних взаємозв'язків // Економічна теорія. — № 2. — 2005.
9. Статистичний щорічник України за 2004 рік. — К.: Консультант, 2005.
10. Стратегія економічного розвитку України (2004—2015 роки) — шляхом Європейської інтеграції / Гальчинський А. С., Геєць В. М. — К., 2004.
11. Україна у вимірі економіки знань / За ред. В. М. Гейця. — К.: Основа, 2006.
12. Чухно А. А. Теорія постіндустріального суспільства як глобальна методологічна парадигма // Економічний Часопис-XXI. — 2001. — № 11.
13. Чухно А. А. Висновки і пропозиції, що витікають із праці «Постіндустріальна економіка: теорія, практика та їх значення для України» // Економічна теорія. — 2004. — № 1.
14. Чухно А. Актуальные проблемы стратегии экономического и социального развития на современном этапе // Экономика Украины. — 2004. — № 5. — С. 14—23.
15. Шнирко О. Постіндустріальна глобалізація: сутність, чинники, тенденції та суперечності розвитку // Економіст. — 2005. — № 4. — С. 76—79.

Надійшла до редакції: 27.11.2007

УДК 330.326

О. В. Куклін, здобувач,
Інститут вищої освіти АПН України

УДОСКОНАЛЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ МОДЕЛІ ОСВІТИ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ РИНКОВО ОРІЄНТОВАНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

В статті розглядаються проблеми розвитку державної та приватної вищої освіти в умовах переходу до ринково орієнтованої економіки.

Ключові слова: вища освіта, структура вищої освіти, приватна освіта, державна освіта, комерціалізація освіти.

Основні завдання нового етапу розвитку України на порядок складніші й масштабніші від тих, які вирішувалися в перші роки її незалежності. Сучасний період характеризується глибокими якісними перетвореннями в усіх сферах суспільного життя, серед інших — і в освітній. З огляду на це українські вчені, зокрема В. Анд-